

## ANŽUVINSKI BILJEZI U DALMACIJI

IVO BABIĆ  
Filozofski fakultet u Zadru  
OOUR u Splitu

UDK: 949.718:929  
Izvorni znanstveni rad

Autor opisuje nekoliko vrijednih grbova sa simbolima anžuvinske heraldike koji su se sačuvali u Dalmaciji. To su u Zadru: grbovi kralja Ludovika na srebrnoj škrinji sv. Šimuna, anžuvinski grbovi na kaležu u crkvi sv. Šimuna, otučen grb na reljefu kraljice Elizabete, reljef noja i heraldički simboli na kamenom kalupu u Narodnom muzeju, u Šibeniku kameni anžuvinski grb, u Trogiru: reljefni kameni grb na pročelju katedrale i u Splitu gradski reljefni grb s anžuvinskim grbom. Upozorava na grb zadarske obitelji Matafar i na krune na bisti sv. Silvestra u Zadru gdje se javljaju ljiljanovi cvjetovi, anžuvinski simboli, i na kraju opisuje fragmente krune iz franjevačkog samostana u Dridu (o. Čiovo) što neobično sliči kruni u škrinji sv. Šimuna u Zadru, koja je očito poklon kraljice Elizabete.

Unatoč rastakanjima i raznošenjima stoljeća koja protekoše od doba anžuvinske dinastije, pa i usprkos mletačkim zatiranjima ugarsko-rhvatških biljeva u Dalmaciji, ipak se do danas sačuvaše poneki spomeni tog razdoblja.<sup>1</sup> Naravno, najviše spomenika tog doba sačuvano je u Zadru, dalmatinskom političkom središtu, koje se pojavljuje u mnogim sekvencama ubrzanog tijeka onodobnih događaja.

Škrinja sv. Šimuna, koju 5. VII. 1377. godine posredstvom zadarskih plemića naruči od majstora Franje iz Milana kraljica Elizabeta, žena Ludovika I. Anžuvinca, kći bosanskog bana Stjepana II. Kotromanića, svakako, najznačajniji je spomenik anžuvinske dinastije u Hrvatskoj.<sup>2</sup> Svojim reljefima, natpisima, grbovima, grobnim prilozima — prstenjem, krunom, tkaninama, kaležom — ona je poput kraljevski opremljene arke doplovila do u naše dane. Samim svojim postojanjem još do kraja posljednjeg rata u Zadru pod talijanskom okupacijom, ta je pozlaćena srebrna škrinja kao kulturni objekt predstavljala svojevrstni zalag hrvatskih prava na taj grad. U čitavom umjetničkom inventaru Dalmacije, pa i Hrvatske u cjelini, teško je naći predmet s tolikim bogatstvom sakralnih, političkih, umjetničkih, općekulturnih denotacija i konotacija. Reljefi na škrinji u stvari su glavni figurativni dokument čitave jedne epohe ugarsko-hrvatske povijesti, posebno scena s prizorom trijumfnog ulaza kralja u Zadar koja kao da je ilustracija opisa onodobnih kroničara. Škrinja sv. Šimuna stoga je kulturni objekt *par excellence*; dapače, njene simbolične referencije nadilaze hrvatske nacionalne okvire, pa i one ugarske: po svojoj donatorki one imaju referencije prema Bosni, a s pregačom optočenom biserjem s ćirilčkim nat-

<sup>1</sup> Usporedi C. Fisković, »Umjetničke veze Mađarske i Dalmacije u srednjem vijeku i renesansi, *Mogućnosti*, 4-5, 1965. O uništavanju ugarsko-hrvatskih biljeva v. G. Novak, »Dalmacija godine 1775/6 gledana očima jednog suvremenika«, *Starine*, 49, 1959, str. 63-64.

<sup>2</sup> I. Petricioli, »Zapažanja o škrinji sv. Šimuna u Zadru«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 14-15, 1976, str. 451-456, donosi opširnu bibliografiju o škrinji. U tom radu Petricioli je razlužio ikonografiju škrinje od kasnijih proizvoljnih interpretacija koje neopravdano izboreše status historijskih i znanstvenih činjenica.

pisom što ju je svečevim moćima priložio despot Georgije (Đorđe, Đurađ), ova ima odjeka u širem južnoslavenskom okviru. Jedan od prstenova iz škrinje na kojem je tekst ispisan na starofrancuskom — »cest-tout-mon-dezir« — kao da naznačuje širenje galantne, internacionalne viteške kulture, i u sam Zadar, gdje se već i ranije čitahu francuski romani.<sup>3</sup> Na zabatima škrinje, gdje su upisani i kraljevi inicijali, reljefno su istaknuti biljezi anžuvinske dinastije: grb s anžuvinskim ljiljanima na jednoj i ugarskim horizontalnim poljima na drugoj strani; nad grbom, dijagonalno položenim na uzbibanoj draperiji, istaknut je šljem s krunom; iz krune izlaze dva pera, vrat i glava noja koji u kljunu drži potkovu, što su također elementi anžuvinske heraldičke leksike.<sup>4</sup> Grbovi s vodoravnim poljima i ljiljanima pojavljuju se i na središnjem reljefu na stjegovima i drugdje, kao sastavni dijelovi prizora ulaza kralja u Zadar (očevidac tih događaja mogao je biti sam majstor Franjo), kao i na četiri kuta oko posvetnog natpisa u stihovima. Na škrinji, na donjem rubu, ponavljaju se i anžuvinski ljiljani korišteni kao dekorativni motiv.

Na kaležu iz sakristije, sv. Šimuna, koji je, smatra se, bio sastavni dio opreme škrinje a proizašao iz neke srednjoevropske zlatarske radionice, ponavljaju se grbovi ugarskih anžuvinaca — ljiljani i horizontalna polja, razmješteni na bazi i nodulusu posude, a koji izvorno bijahu izvedeni polikromno — u emajlu. I na kaležu, kao i na škrinji, ponavlja se dekorativni motiv ljiljana. Veze s Ugarskom potvrđuje taj kalež i po ikonografskom konceptu: među svcima ugraviranim na čaški prikazani su i sv. Elizabeta Ugarska i sv. Stjepan, ugarski kralj.<sup>5</sup>

Monumentalna škrinja sv. Šimuna pretpostavlja postojanje njoj adekvatnog arhitektonskog okvira, posebno prostorne opne-kapele u porušenoj crkvi sv. Marije Velike u Zadru, gdje se nekoć čuvala ova relikvija.<sup>6</sup> Dio njenog arhitektonsko-kiparskog okvira vjerojatno je činio kameni ulomak s glavom i trupom noja<sup>7</sup>, kao i reljef s grbom i likovima sv. Šimuna i kraljice.<sup>8</sup> Najvjerojatnija je interpretacija koja na ovom reljefu, s likom sv. Šimuna, prepoznaje u preispodobi kraljice u klečećem položaju upravo donatorku svečeve škrinje — Elizabetu.<sup>9</sup> Grb otučena polja podržavaju dva anđela, a nad kacigom otučen je ukras.

Raširenost anžuvinskih simbola, njihovu masovnu reprodukciju u Zadru potvrđuje sačuvani zlatarski kalup s dva negativa: medaljom s grbom ugarskih Anžuvinaca i onaj s likom noja.<sup>10</sup>

<sup>3</sup> J. Stipišić, »Inventar zadarskog trgovca Mihovila«, *Zadarska revija*, 2-3, 1967; N. Klaić-I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar 1976., str. 347.

<sup>4</sup> O anžuvinskoj heraldici općenito v. A. Gárdonyi, »A magyar Anjouk cimerekes emlekei«, *Turul*, god. 1936, Vol. 50, str. 12-18. Grb na škrinji sv. Šimuna v. kod C. Ceccelli, *Zara, catalogo delle cose d'arte e di antichità*, Rim 1932, str. 121. i kod I. Petricioli, *Škrinja sv. Šimuna u Zadru*, Zagreb 1983, T. 38.

<sup>5</sup> O kaležu v. I. Petricioli, »Prilozi izučavanju srednjovjekovnog zlatarstva u Zadru«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 2/1960-61, str. 145; *Zlato i srebro Zadra*, str. 165 i sl. na str. 55.

<sup>6</sup> Usporedi: P. Vežić, »Crkva sv. Marije Velike u Zadru«, *Diadora*, 8/1975, str. 119-140.

<sup>7</sup> Usporedi: N. Klaić-I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar 1976, tabla LIII.

<sup>8</sup> Usporedi C. Ceccelli, *n. d.*, str. 199.

<sup>9</sup> *Ibidem*, 7; N. Klaić, I. Petricioli, *n. d.*, T. LIII.

<sup>10</sup> I. Petricioli, »Prilozi izučavanju...« *n. d.*, str. 141. i d. sl. 2.

Utjecaj anžuvinskih motiva može se zamijetiti i na bisti sv. Silvestra iz zadarske katedrale, na njegovoj kasnije dodanoj tijari ukrašenoj trima krunama izrađenim od pozlaćena lima s apliciranim obojenim staklima — imitacijama dragulja. Naime, ta kruna s elementima koji imaju krakove u obliku stiliziranih ljiljana (na jednoj od njih je i natpis s naznačenom godinom 1402.) očituju da su imale za uzor krunu iz škrinje sv. Šimuna koja je pak, smatra se, kraljevski poklon.<sup>11</sup>

U to doba Zadranu otiskivahu ugarske biljege na reversu svojih novčića: patrijarhalni križ i lik sv. Ladislava na prijestolju.<sup>12</sup>

Povremeni boravak anžuvinskih vladara u Zadru, njihovo angažiranje tamošnjih majstora, najbolje osvjetljava poznati podatak da je kralj Ladislav, koji se inače i krunio u tom gradu, nagradio zemljišnim posjedima graditelja Bilšu Bilšića Jurjeva i njegove pomoćnike. Meštar Bilšić, nakon što je Ladislav prodao Mlečanima svoja prava na Zadar i Dalmaciju, platio je godine 1414. svoju odanost ugarskoj kruni, uostalom kao i mnogi drugi njegovi sugrađani, progonstvom u Veneciju.<sup>13</sup>

Na pojedinim grbovima plemićkih obitelji po dalmatinskim gradovima uočava se motiv ljiljana. Iako on ima raširenu upotrebu u kršćanskoj ikonografiji i heraldici općenito moguće je da je njegovo prikazivanje također utjecaj Anžuvinaca. Ta dinastija je širenjem svoje vlasti iz Napuljskog kraljevstva preko sjeverozapadnog Balkana i Ugarske i dalje kroz Srednju Evropu nametala svoje ambleme i s njima motiv ljiljane — *fleur de lys*. U tom smislu mogao bi poslužiti kao ilustracija grb zadarske obitelji Matafaris (na korskim klupama franjevačke crkve i na nekim kapitelima) izveden poput štita prekrivenog ljiljanima, to tim više što je Gvido Matafaris kraljev vitez.<sup>14</sup> Motiv ljiljana privlačan je već sam po sebi zbog svoje vizualne atraktivnosti — to je uostalom prastari dekorativni element — no vjerojatno je njegovu opću raširenost u o doba potaklo upravo njegovo oficijelno korištenje kao heraldičkog znaka kraljevske vlasti. U široj upotrebi naravno taj motiv mogao je imati tek dekorativno značenje; uočava

<sup>11</sup> O bisti sv. Silvestra iz godine 1367., radu kotorskih zlatara Melše i Radoslava v. C. Fisković, *Zadarski srednjovječni majstori*, Split, 1959., str. 123. O natpisu iz god. 1402. na kasnije dodanoj kruni v. V. Cecchelli, *n. d.*, str. 51; v. i N. Klaić-I. Petricioli, *n. d.*, str. 532, tab. LV; I. Petricioli, »Dvije matricule bratovštine sv. Silvestra u Zadru«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 16/1977, str. 148 i tabla VIII.

<sup>12</sup> I. Rengjoe, *Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien*, Graz, 1959, str. 60, tab. XII. Usporedi i N. Klaić-I. Petricioli, *n. d.*, tab. LII.

<sup>13</sup> C. Fisković, *n. d.*, str. 63-64.

<sup>14</sup> N. Klaić-I. Petricioli, *n. d.*, str. 522 i d., tabla LX. Mnoge šibenske plemićke obitelji imale su na svom grbu motiv ljera, npr. obitelj Bucchia, Draganić, Sagredo, Sišgorić, Vrančić..., međutim takav se heraldički znak nalazio i na grbovima nletačkih knezova, pa stoga naravno ljiljan nije nužno u vezi s Anžuvincima; usporedi F. A. Galvani, *Il Re d' armi di Sebenico*, Venecija, 1883-1884, passim. Grbova s ljiljanima ima i u Trogiru, npr. onaj nad stepeništem u dvorištu općinske palače, na rodnoj kući bana Berislavića; ljiljan je uklesan i na kući s drvenim završnim volumenom smještenoj u blizini crkve sv. Petra. I pojedine dubrovačke obitelji imale su na svom grbu ljiljan, tako npr. na grbu zlatara Mile Pečardića iz 1373. — v. C. Fisković, »Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća«, *Starohrvatska prosvjeta*, III s., sv. 1/1949, str. 181. Na splitskom zvoniku, grb nad kojim je nadbiskupski križ, a na štitu među ostalim i ljiljan — T. G. Jackson (*Dalmatia, The Quarnero and Istria*, Oxford, 1887, vol. II, str. 56, fig. 33) raspoznaje grb ugarskog biskupa, odnosno kapelana vezanih uz napuljsku kraljicu Mariju. Križ s dvostrukim krakovima također je jedan od znamenja Ugarske.

vamo ga, na primjer, na ostacima fresko slikarija u kapeli sv. Barbare (sakristiji) uz zadarsku katedralu.<sup>15</sup>

U Šibeniku, u dvorištu samostana sv. Frane ugrađena je kamena ploča s plitkim reljefom na kojem je prikazan obješeni štit podijeljen u dva dijela, s ljljanim na desnoj i horizontalnim poljima na lijevoj strani. Očito, radi se, dakle, o grbu ugarskih Anžuvinača.<sup>16</sup> Kako se samostan nalazi uz istočne gradske zidine moglo bi se pretpostaviti da je upravo odatle prenesen i kasnije naknadno ugrađen na današnjem mjestu.

U Trogiru anžuvinski biljeg vidljiv je na najistaknutijem mjestu: visoko na pročelju katedrale unutar kamene rešetke okruglog prozora ukomponiran je grb ugarskih Anžuvinača. Dva anđela nezgrapno izvedena pridržavaju grb s ljljanim i horizontalnim poljima; unutar ovog grba ponavlja se opet manji grb s istim elementima. Unutar većeg grba reljefno je izveden šljem; nad šljemom je kruna iz koje strše dva pera (naznake za krila), zatim vrat i glava noja koji u kljunu drži potkovu. Nad grbom anđeli pridržavaju krunu. Bez sumnje, radi se o grbu Ludovika I Anžuvinača. Ovaj biljeg na pročelju trogirске stolnice kao da simbolizira tradicionalnu povezanost Trogira s ugarskom krunom koja je i ranije, za Arpadovića, poklonima zemljišnih posjeda podupirala izgradnju katedrale.<sup>17</sup>

U sakristiji trogirске katedrale sačuvan je do danas srebrni pečatnjak što ga je kraljica Marija, kći Elizabete Kotromanić i Ludovika I Anžuvinača, poklonila katedrali. Sačuvana isprava o poklonu pečatnjaka iz godine 1383. donosi i njegov opis; spominje i likove sv. Lovre, anđele sa svijećama, klečećeg biskupa, što se i poklapa s minuciozno urezanim kompozicijom.<sup>18</sup> Proučavanja ostalih umjetnina u riznici trogirске stolne crkve, potkrepljena komparacijama sa srodnim ugarskim umjetninama, vjerojatno bi potvrdila domaće tradicije prema kojima bi pojedine umjetnine bili pokloni ugarsko-hrvatskih vladara. Tako bi, prema tradiciji, pokloni Elizabete Kotromanić bili relikvijari ruku sv. Ivana — trogirskog biskupa; na jednom od ta dva relikvijara uočavaju se naime stilizirani ljljani.<sup>19</sup> Možda je kraljevski poklon i srebrni, ljuskasti krčag sa završetkom u obliku krune.<sup>20</sup>

Na otoku Čiovu, u franjevačkom samostanu sv. Ante na Dridu, akademik Cvito Fisković nedavno je pronašao među nabačenim predmetima i srebrnu, pozlaćenu krunu. Radi se, zapravo, o preostacima veće krune: sačuvana su, naime, četiri elementa izrađena od pozlaćenog lima, povezana međusobno šarnirima. Elementi završavaju u obliku ljljanova cvijeta; po njima su

<sup>15</sup> O kapeli sv. Barbare, danas sakristiji katedrale sv. Stošije i o graditelju njenih svodova svećeniku Luki Ivana Gaja iz Nina v. C. Fisković, *Zadarski sredovječni majstori*, str. 14-15; N. Klaić-I. Petricioli, n. d., str. 509 i tabla LIX.

<sup>16</sup> I. Babić, »Anžuvinski grbovi u Trogiru i Šibeniku«, *Prilozi pov. umjet. u Dalmaciji*, 20 (1975), str. 39 i d.

<sup>17</sup> I. Babić, n. d., str. 44-45.

<sup>18</sup> Usporedi I. Babić, »Prilog trogirskoj sfragistici«, *Prilozi pov. umjet. u Dalmaciji*, 21 (1980), str. 268 i d.

<sup>19</sup> I. Delalle, *Trogir, vodič po njegovoj historiji umjetnosti i životu*, Trogir, 1936, str. 65; usporedi C. Fisković, *Zadarski sredovječni majstori*, str. 125 i d.; isti, *Umjetničke veze...*, str. 498.

<sup>20</sup> Usporedi: T. G. Jackson, *Dalmatia*, n. d., str. 126, fig. 49; I. Delalle: n. d., str. 65.; marginalno o krčagu i C. Fisković, *Umjetničke veze...*, str. 499 i bilj 26 na str. 507. N. Bezić-Božanić, »Prilog poznavanju riznice trogirске katedrale«, *Prilozi pov. umjet. u Dalmaciji*, 21 (1980), str. 408. bilj 10, datira međutim vrč u XV stoljeće i povezuje ga s ličnošću biskupa Jakova Tur-lona.

učvršćeni dragulji i biseri; pojedina zrna bisera istaknuta su u prostoru na posebnim kvačicama. Upravo je fascinantna sličnost s krunom pohranjenom u škrinji sv. Šimuna u Zadru, koja se pak, komparacijom dovodi u vezu s onom otkopanom u grobu kraljice Marije, kćeri Elizabete i Ludovika.<sup>21</sup>

Identičan je razmještaj i broj dragulja, biserja, izvedba detalja kao što je to vrpčasta bordura, no s razlikom što je na zadarskoj kruni aplicirano pored poludragog i pravo drago kamenje: rubini, safiri, smaragdi, topaz, dok je na trogirskoj samo poludrago kamenje. Trogirski kruna je znatno slabije sačuvana pa su ostali prazni pojedini okviri za kamenje, kao što se otrunio i veći broj bisera. U svakom slučaju trogirski kruna izašla je iz iste radionice kao i ona zadarska, pa je zato i datiramo u drugu polovicu XIV stoljeća. Ostaje otvoreno pitanje njezina porijekla. Ona je starija i od samog samostana koji je podignut u današnjem obliku tek tijekom XVI i XVII stoljeća, iako na njegovu mjestu uz pećinu i svetište postojahu još i ranije pustinjački stanovi. Nije li možda ta kruna bila svojedobno aplicirana na slici Bogorodice koja se štovala kao čudotvorna. Ta slika je bila, naime, starija od samostana; prema tradiciji prenesena je iz Drida kod Marine u čiovski samostan.<sup>22</sup> U svakom slučaju, bez obzira na pitanje donatora (možda je to neka osoba iz kraljevskog okružja), čiovska kruna, preciznošću izvedbe dostojnom dvorske radionice, rijetkošću, svojom elegantnom gotičkom uzbibanošću spada u najreprezentativnije umjetnine tog doba i te vrste sačuvane u Dalmaciji.

U Splitu se anžuvinski biljezi ističu na gradskom grbu koji se danas čuva u Muzeju grada Splita. Na kamenom reljefu, na kojem je Split naznačen s bedemima i kulama (alternacija pravokutnih i poligonalnih kula ukazuje na konkretnu prostornu situaciju — na fortifikacioni susav Dioklecijanove palače), s lijeve i desne strane zvonika prikazani su uobičajeni grbovi ugarskih Anžuvinaca s horizontalnim poljima i ljiljanima.<sup>23</sup>

Anžuvinski utjecaji očituju se, izgleda, i na splitskom novcu kovanom u vrijeme dok je Knezom bio Hrvoje Vukčić-Hrvatinić, zastupnik interesa

<sup>21</sup> O zadarskoj kruni v. M. Gušić, »Profani tekstil u raki sv. Šimuna u Zadru«, *Grad Zadar, presjek kroz povijest*, str. 238 i d. s popisom starije literature. Usporedi također I. Petricioli, »Zapažanja o škrinji sv. Šimuna u Zadru«, str. 457. i d. te tabla II i III.

<sup>22</sup> O samostanu sv. Ante, o čudotvornoj slici prebačenoj iz Drida v. P. Andreis, *Povijest grada Trogira*, I dio, Split, 1977, str. 344-345. Dvije krune s biserjem postojahu nekoć u riznici katedrale na bisti-relikvijaru sv. Ivana: »...cum mitra sua et cornis et uno filo margaritarum«. — N. Bezić-Božanić, *n. d.*, str. 406. Krune ne nose isključivo vladari; u Dubrovniku i Zadru nose ih i plemičke kćeri v. M. Gušić, *n. d.*, str. 243-244.

<sup>23</sup> C. Fisković, »Najstariji grbovi grada Splita«, *Vjesnik Hrv. arheol. društva*, N. S., XVII, str. 188, Zagreb 1936. Takav jedan grb nacrtan je i na »Papalićevom rukopisu«, jednom od prijepisa *Kronike Tome Arhidjakaona*, v. L. Jelić, »Zvonik spljetske crkve«, *Vjesnik Hrv. arheol. društva*, N. S., I, Zagreb 1895, str. 41, sl. 13. Tijekom XIV stoljeća isklesani su natpisi u stihovima na sarkofagu ugarskih princeza — kćeri Arpadovića Bele IV — smještenom nad portalom splitske katedrale. U to doba dotira se i natpis na grobu kraljevog nećaka Viljerna iz trogirске katedrale, v. Lj. Karaman, »Sarkofag kćeri Bele IV u Splitu«, *Zbornik Kamile Lucerne*, Graz, 1938. Kako to Karaman pokazuje, natpisi vezani uz ličnost iz doba Arpadovića ispisuju se tek u XIV stoljeću. Nova vlast Anžuvinaca, koja se učvrstila u Dalmaciji, imala je razloga da i ovim natpisima potvrdi svoja prava na ovu pokrajinu. O sudbini splitskog natpisa v. G. Novak, *n. d.*, str. 63.

<sup>24</sup> Rengjeco *n. d.*, str. 47, tabla XI i XII.

kralja Ladislava; naime, na aversu novca, unutar grba među ostalim heraldičkim simbolima pojavljuje se i motiv ljiljana.<sup>24</sup>

U *Korčuli* je svojedobno naden kameni ulomak s natpisom, pisanim gotičkim slovima, što spominje ugarskog kralja. Moglo bi se pretpostaviti da je taj krnji natpis (na žalost nije sačuvano ime vladara) isklesan upravo nakon zadarskog mira, kad je i Korčula uklopljena u sklop ugarsko-hrvatske države.<sup>25</sup>

*Dubrovnik*, koji je u vrijeme Ludovika I Anžuvinca pripojen ugarsko-hrvatskoj državi.<sup>26</sup> najduže je od svih dalmatinskih gradova isticao ugarske biljege: njegov je grb, kao što je poznato, od tada pa sve do propasti Republike, tek modificirani starougarski grb, s izmijenjenim redosljedom horizontalnih crvenih i srebrnih polja, tako da mu je glava štita srebrna, a podnožje crveno.<sup>27</sup> Dubrovčani se obavezaše kralju Ludoviku da će na kopnu i na moru isticati njegove zastave.<sup>28</sup> Zato se i šalju izaslanici u Mletke da kupe stjegove novog vladara, među ostalim jedan »od predenog muslina s grbom gospodina kralja ugarskog, s bijelim srebrom i pozlaćenim srebrom, što veći i što ljepši, za 30 zlatnih dukata«.<sup>29</sup> Svojim grbom, pjevanjem lauda ugarsko-hrvatskim kraljevima u katedrali (odavanje počasti kao izraz vjernosti ugarskim vladarima opisuje potanko Serafino Razzi i *De Diversis*) i nakon 1526. god., od kada slabe veze s Ugarskom, Dubrovnik manifestira svoju trajnu povezanost sa sferom ugarsko-hrvatske države.<sup>30</sup>

Za odnose Republike s ugarsko-hrvatskim vladarima trebalo bi preispitati porijekla dijela dubrovačkih relikvija, na koje su inače stari Dubrovčani bili toliko ponosni da su ih isticali kao svojevrstu turističku atrakciju.<sup>31</sup> U XVI stoljeću povjesničar Serafino Razzi, raspravljajući o relikvijarima u dubrovačkim crkvama, navodi kako su neke od njih pokloni katoličkih kraljeva Bosne i Ugarske.<sup>32</sup> U riznici franjevačkog samostana izložen je

<sup>25</sup> Usporedi V. Vuksanović, »Inscrizione dalmate d'epoca ungharese«, *Curzola, Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, IV (1881), str. 150.

<sup>26</sup> V. Foretić, »Godina 1358. u povijesti Dubrovnika«, *Starine*, 50 (1960), str. 251 i d.; isti, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I knjiga, Zagreb, 1980, str. 191 i d.

<sup>27</sup> Usporedi V. Glazinski, »Državni grbovi Dubrovačke Republike«, *Prilozi pov. umjet. u Dalmaciji*, 21 (1980), str. 342 i d. Popularnost ugarskih biljega u Dubrovniku osvjetljava i dokument iz kojega saznajemo kako Pasko Rastić, inače vitez kralja Zigmunda, protivnika Anžuvina, angažira 1412. godine slikare Pribislava Bogdanova i Vlahušu Radičevića da mu u dvorani njegove palače među ostalim oslikaju likove sv. Vlaha i grb ugarskog kralja. Usporedi J. Tadić, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII-XIV v.*, SAN Grada IV, Istoriski institut, knj. 3, Beograd, 1952, vol. I, str. 137. O Paski Rastiću kao kraljevom vitez u. I. Manken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, SAN, Pos. izd. knj. CCCXL, Odel društ. nauka, knj. 36, Beograd 1960, str. 392; I. Fisković, »Dubrovačko slikarstvo i društveni okviri u XIV stoljeću«, *Prilozi pov. umjet. u Dalmaciji*, 23 (1983), str. 140-141.

<sup>28</sup> V. CD XII, str. 483. doc. od 27. V 1358 god.: »Item, cum mandabimus, et deinceps continue utentur vexillis nostris seu insigniis tam in terra, quam in navigiis suis in mari«. Usporedi V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, knj. I, str. 133.

<sup>29</sup> M. Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, Sremski Karlovci, 1924., pogl. XIV, str. 620.

<sup>30</sup> V. Foretić, n. d., knj. II, str. 7 i d.

<sup>31</sup> O relikvijarima kao jednoj od glavnih privlačnosti grada usporedi J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik, 1939, passim.

<sup>32</sup> F. S. Razzi, *La storia di Ragusa*, Lucca, 1595, L. III, str. 176: »Deesi primieramente sapere, come le sopradette sacre Reliquie di Raugia, in parte furono a dette Chiesa donate da i Cattolici Re di Bossina, e d'Ungheria...« Kod dominikanaca izložen je nadbiskupski (patrijarkalni) križ s natpisom koji spominje srpskog kralja Uroša III Milutina.

reprezentativni Kasno-gotički relikvijar s rukom ugarskog kralja sv. Ladislava, dok su kod dominikanaca bile izložene glava i ruka kralja sv. Stjepana. Izvan Ugarske takvih svetinja imao je još samo Zagreb čija je katedrala bila posvećena, osim Uznesenju Marijinu, i kraljevima Ladislavu i Stjepanu.<sup>33</sup> I ruka sv. Ladislava<sup>34</sup> i relikvije sv. Stjepana možda su stigle u Dubrovnik upravo u vrijeme Ludovika I Anžuvinca, kad se uspostavlja nova vlast, koja s tim svojim najvećim nacionalnim svetinjama poput simboličkih zaloga učvršćuje svoje političko prisustvo. Darovima, koji uvijek i obavezuju, obdarivali su dalmatinske gradove ranije i Arpadovići.<sup>35</sup> U XVIII stoljeću carica Marija Terezija, kao ugarsko-hrvatska kraljica, uporno će tražiti od Dubrovčana da joj izruče relikvije i isprave ugarskih vladara, što je bilo motivirano ne samo onodobnim znanstveno-kolekcionarskim zanimanjima već i političkim pretenzijama Austrijskog carstva prema Dubrovniku.<sup>36</sup> O relikvijama sv. Stjepana dubrovački diplomat Dionizije Remedelli, koji je angažiran u ovom slučaju, dao je više izvješća, pa navodi kako su relikvijari autentični prema nađenim ispravama; komadićak lubanje bio je zatvoren u srebrnu hemisferu koja, smatra Remedelli, datira vjerojatno u XIV stoljeće. Remedelli potvrđuje i politički značaj ovih relikvijara, jer je, kako navodi, kult sv. Stjepana raširen među Ugriima, Hrvatima i Dalmatincima, pa su, tvrdi, dominikanci imali interesa sačuvati te svetinje, računajući kako će u Dubrovnik, nakon oslobođenja od Turaka, hrliti Hrvati i Ugri.<sup>37</sup>

Na jugu i *Kotor*, koji se u vrijeme kralja Ludovika I Anžuvinca našao u sklopu ugarsko-hrvatske države, pored lika svog zaštitnika sv. Tripuna, ističe i ugarske simbole, pa je na jednom od kotorskih novčića prikazan kralj na prijestolju, a na drugom uobičajeni grb ugarskih Anžuvinaca.<sup>38</sup>

Motiv ljljana je raširen i izvan primorskih gradova, u ruralnim sredinama na masivnim, rustičnim grobnim pločama i na pseudosarkofazima

<sup>33</sup> Usporedi I. Kukuljević, *Prvostolna crkva zagrebačka*, Zagreb, 1856.; o kapeli sv. Ladislava, o slikama s njegovim likom, o vitražima na kojima je bio prikazan v. str. 52. D. Kniewald, »Najstariji inventar zagrebačke katedrale«, *Starine*, 43/1951, str. 64; inventar zagrebačke katedrale od 17. III 1394 opisuje relikviju sv. Stjepana: »*Latus santissimi regis Stephani quod tenet duo angeli in quator lilia de ladula argentea deurata*«, na toj relikviji inventar iz 1474. opisuje i grbove Ludovika Velikog i kraljevstva izvedene u emajlu — v. Kniewald, *d. d.*, str. 73; o ruci sv. Ladislava koju spominju obje vizitacije v. str. 64 i 73.; o plaštu i kazuli koju je poklonila kraljeva majka v. str. 77. i bilj. 43.

<sup>34</sup> Relikvijar s rukom sv. Ladislava što se čuva kod franjevacca datira se međutim po C. Fiskoviću, »Dubrovački zlatari...« (*n. d.*), tek u drugu polovinu XV stoljeća, pa stoga ne bi mogla pripadati epohi Anžuvinaca.

<sup>35</sup> Kralj Koloman, Arpadović, koji je učvrstio ugarsku vlast u Dalmaciji, poklanja tri zlatna križa — rapskoj, zadarskoj i splitskoj crkvi, — v. CD II, str. 24; usporedi N. Klaić-I. Petricioli, *n. d.*, str. 152.

<sup>36</sup> V. Foretić, *n. d.*, str. 288 i d. Danas je od relikvija sv. Stjepana kod dominikanaca izložen tek gornji dio lubanje u metalnom okviru čija ornamentika pokazuje barokna stilska obilježja.

<sup>37</sup> V. Foretić, *n. d.*, str. 288-292. Remedellijeve izvještaje v. u Dubrovačkom arhivu u knjizi *Isprave i akti XVIII st.*, osobito doc. br. 1484 i 1487. Usporedi pismo od 17. lipnja 1769. koje je iz Trsta uputio austrijskom namjesniku u Milanu, Karlu di Firmanu. Analogije radi spominjemo da je pozlaćena srebrna kruna kraljice Marije, kćeri Ludovika Anžuvinca, nađena 1755. god. u tvrđavi Velikog Varadina, zajedno s vladarskom jabukom i zlatnom kopčom, poslana u Beč carici Mariji Tereziji, v. M. Gušić, *n. d.*, str. 265.

<sup>38</sup> V. Réthy Lazsló, *Corpus numorum Hungariae*, vol. II, Budapest, 1907, str. 16, tabla 6.

— na takozvanim stećcima<sup>39</sup> Tako su, na primjer, na pseudosarkofagu iz *Lovreća* u Imotskoj krajini, koji je isklesao kovač Jurin, prikazani među ostalim motivima i stilizirani ljiljani. Pod tim stećkom leži »dobar junak« Vlkoe, kako navodi natpis, »Radmila Bogdanića sin a dođe mu smrt i u gospodskoj službi pogibe voju(j)uč...« Aristokratski duh natpisa potvrđuje i sama ikonografija reljefa: okršaj dvaju ratnika-pješaka i konjanika, te prizor lova s konjanikom koji gađa jelena.<sup>40</sup> Masivne grobne ploče i pseudosarkofazi iz ruralnih sredina na obali i u zaleđu datiraju uglavnom u XIV stoljeće, s ratničkim amblemima i prizorima, a ostali su do danas skoro jedini biljezi feudalne kulturne izvan gradova, viteštva koje je doživjelo svoj najveći procvat upravo u to doba.

Benedrijalni sistem u vojnoj organizaciji, koji je uveden u doba Anžuvinaca uključio je i brojnu aristokraciju iz zaleđa, od malog seoskog plemića do krupnog feudalca.<sup>41</sup> Lik najmarkantnijeg od njih, Hrvoja Vukšića-Hrvatinića, koji svoju prevrtljivu političku strategiju gradi kao zastupnik Ladislava Napuljskog, nastojeći u stvari oko svoje osobne vlasti, poznat nam je iz čuvene minijature iz njegova misala gdje se pojavljuje kako jezdi na konju gizdav i napirlitan poput pauna. Ti oružnici vojuju pod mudrim anžuvinskim stijegom na kojem su zlatni ljiljani, pa je to možda jedan od razloga što se na njihovim grobnicama pojavljuje taj cvijet. Takva tumačenja ljiljana na stećcima čine nam se prihvatljivijima od ishitrenih dešifriranja njegovog simbolizma. To vrijedi i za interpretacije nekih drugih simbola na stećcima, kao što su na primjer polumjeseca i zvijezde, uobičajenih znakova u heraldičkoj leksici.

<sup>39</sup> Na brojnim stećcima raširen je motiv ljiljana, v. npr. Sokol, »Stećci na Ivinju kraj Šibenika«, *Prilozi pov. umjet. u Dalmaciji*, 20 (1975), str. 55 i d.; A. Škobačlj, *Obredne gomile*, sv. Križ na Čiovu, 1970, str. 351. Ljiljani su vrlo često prikazani na stećcima u Imotskoj krajini, v. L. Katić, »Stećci u Imotskoj krajini«, *Starohrvatska prosvjeta*, III (1954). M. Wenzel, »O nekim simbolima na dalmatinskim stećcima«, *Prilozi pov. umjet. u Dalmaciji*, 14 (1962), tumači simbolizam ljiljana ne dovodeći ga u vezu s anžuvinskom amblematikom.

<sup>40</sup> Usporedi I. Petrićević, »Pročitani izgubljeni natpisi«, *Kačić*, XIII, Split, 1981, str. 272-285.

<sup>41</sup> Usporedi N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976, str. 506 i d.

*Ivo Babić: ANJOU STAMPS IN DALMATIA***S u m m a r y**

The author describes a number of valuable coats of arms with symbols of Anjou heraldry which have been preserved in Dalmatia. Zadar has the following: king Ludovik's coats of arms on the silver coffer of saint Simon, Anjou coats of arms on the chalice in the church of saint Simon, the coat of arms on the relief of queen Elisabeth, the relief of an ostrich and the heraldic symbols on the stone mould in the National Museum; in Šibenik there is the stone Anjou coat of arms; in Trogir the relief coat of arms made of stone on the facade of the cathedral; and in Split the relief coat of arms of the city with the Anjou coat of arms of the Matafar family of Zadar and to the crowns on the bust of saint Sylvester in Zadar on which lily-flowers, Anjou symbols, make their appearance. Finally, the author describes fragments of a crown from the Franciscan monastery in Drid (on the island of Čiovo) which has a remarkable resemblance to the crown in the coffer of saint Simon in Zadar which is obviously a gift of queen Elisabeth.



*Reljef u Narodnom muzeju u Zadru*



T. II

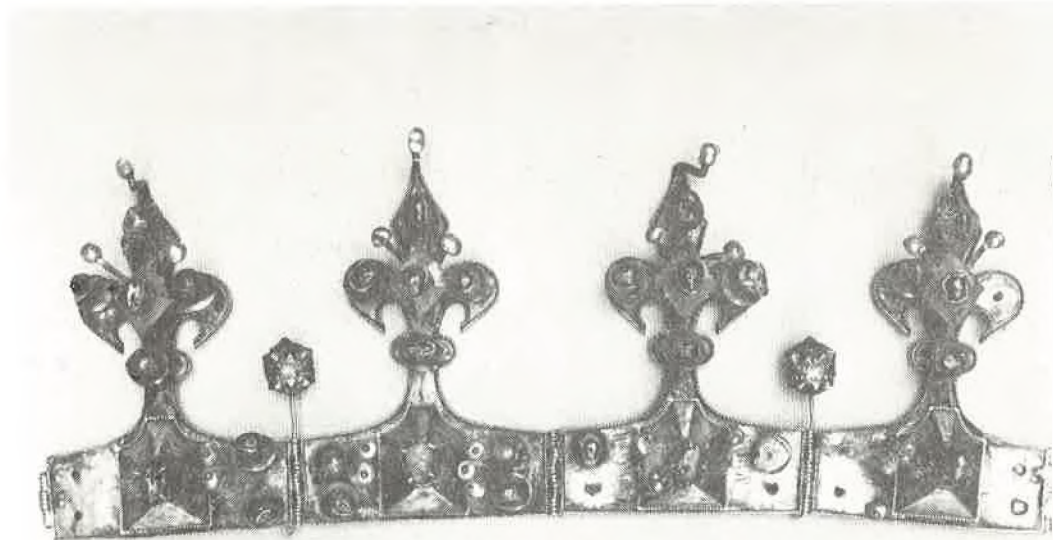


*Reljef noja u Narodnom muzeju  
u Zadru*

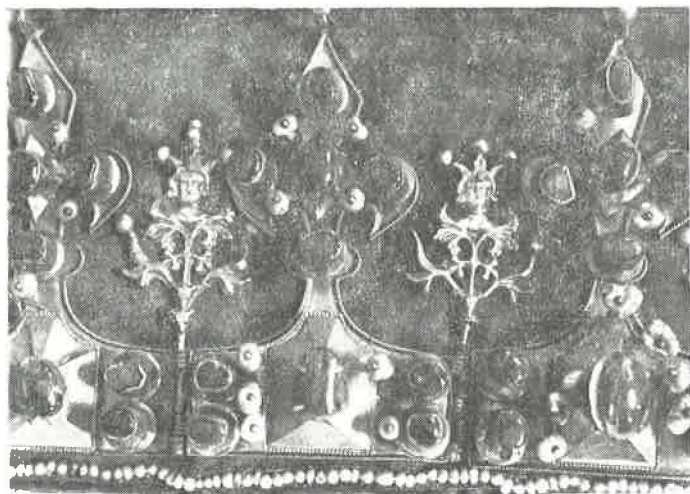


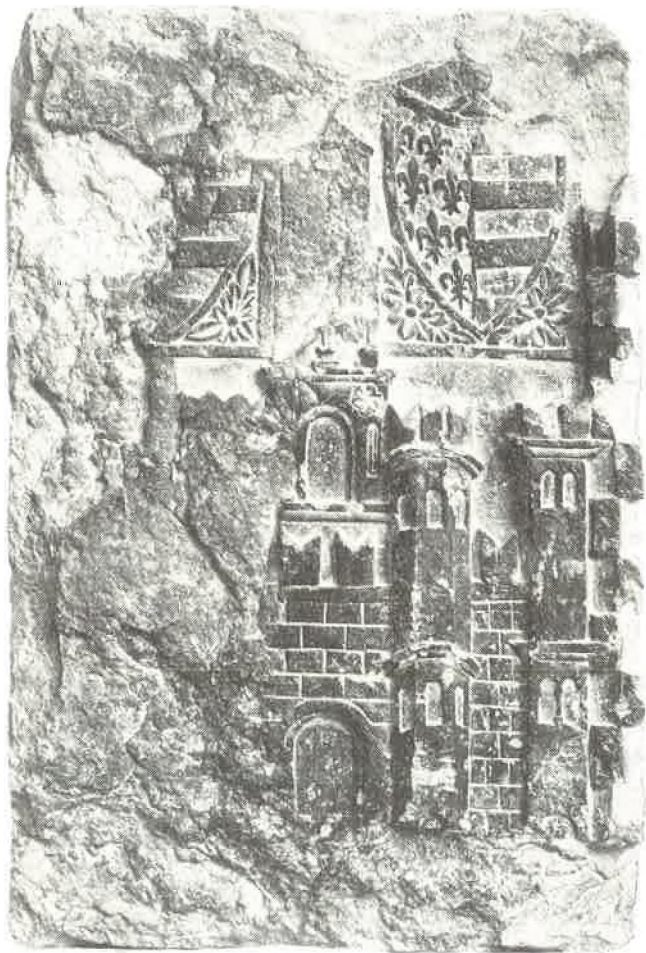
*Zlatarski kalup u Narodnom  
muzeju u Zadru*





*Srebrna pozlaćena kruna iz samostana sv. ante na Čiovu*





*Grb grada Splita s anžuvinskim grbom*